законодавчих актів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи" від 23 червня 2009 р. № 1533-VI, який набув чинності 24 листопада 2009 р.

9. Дослідження: Середній розмір споживчого кредиту на одного українця виявився одним із найвищих у Європі – Корреспондент.biz. [Електронний Ресурс]/ Режим доступу: http:// news.bigmir.net/business

10. Споживчі кредити українських банків грабують українців на 70% в рік [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://vikno.eu/ekonomika

11. Торубка Л.В. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан і напрями розвитку/ Торубка Л.В. // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. – №3(12). – С. 227 – 230.

12. Куценко О. Споживче кредитування в Україні: огляд ринку та практики 2011р.: Проект USAID "Розвиток фінансового сектору" (FINREP)/ //[Електронний Ресурс]/ Режим доступу: http://www.twirpx.com.

13. Побединська В.М. Проблеми споживчого кредитування в Україні. // Вісник НБУ. – 1999. – №2. – С. 42 – 43.

14. Луценко А. Деякі аспекти правового регулювання споживчого кредитування в Україні / Луценко А. // Економіка України. – 2008. – № 5. – С. 37 – 41.

15. Зайка А.Ф. Проблеми взаємовідносин банку і позичальника /Зайка А.Ф. // Економіка України. – 1999. – №6. – С. 23 – 26.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2014

УДК 37.001.165(091)

Микола Галів, *кандидат педагогічних наук, доцент Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ НАРАТИВНОГО ПІДХОДУ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті проаналізовано зародження і розвиток наративної філософії історії, показано епістемні позиції радикально та поміркована налаштованих наративістів, визначено епістемологічні засади наративного підходу (у його поміркованому варіанті) в історії педагогіки.

Ключові слова: *епістемологія, наративний підхід, історико-педагогічна наука.*

Літ. 23.

Николай Галив, *кандидат педагогических наук, доцент Дрогобычского государственного педагогического университета имени Івана Франко*

ЭПИСТЕМОЛОГИЯ НАРРАТИВНОГО ПОДХОДА В ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

В статье проанализировано зарождение и развитие нарративної философии истории, показано эпистемные позиции радикально и умеренно настроенных нарративистов, определено эпистемологические засады нарративного подхода (в его умеренном варианте) в истории педагогики.

Ключевые слова: *эпистемология, нарративный подход, историко-педагогическая наука.*

Mykola Haliv, *Ph. D. (Pedagogy), Docent of Drohobych State Pedagogical University by I. Franko*

THE EPISTEMOLOGY OF NARRATIVE APPROACH IN THE HISTORY OF PEDAGOGY

The paper explores the emergence and development of narrative philosophy of history, displayed epistemological position drastically and moderate-minded supporters narraty, defined epistemological foundations narrative approach (in its moderate form) in the history of pedagogy.

Keywords: *the epistemology, the narrative approach, the history of pedagogy.*

Постановка проблеми. Поняття "наратив" ("нарація") є одним з основних термінологічних нововведень постмодерної філософії науки до сучасної гуманітаристики. У філософських словниках "наратив" здебільшого визначається як поняття філософії постмодернізму, що фіксує процесуальність самоздійснення як спосіб буття тексту [15, 656]. Наративний поворот у філософії почався чотири десятиліття тому, засвідчивши, на думку І. Починок, актуалізацію донаукових форм осягнення історичної реальності та визнання їх епістемної значущості [16, 24]. Професор Л. Зашкільняк у праці "Методологія історії" відзначив, що формування особливої "наративної філософії історії", тобто експлікація наративу на увесь процес історичного пізнання і надання йому самостійного теоретичного значення, припадає на кінець 70-х – 80-ті рр. XX ст. [8, 210].

Проблематика наративу настільки швидко і всеосяжно увійшла в гуманітарні науки, що на сьогодні дослідники фіксують розмаїття теорій

© М. Галів, 2014

наративу: неоаристотелівську, діалогічну, психоаналітичну, герменевтичну, феноменологічну, семіотичну, постструктуралістську, деконструктивістську тощо. З огляду на це наратив, наративізм і певною мірою наратологія набувають статусу епістемного дискурсу [16, 24]. Зважаючи на це, вважаємо актуальним дослідити концептуальні моменти епістемологічної репрезентації наративного підходу в історико-педагогічній науці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Як особливий гносеологічний та епістемологічний феномен в контексті історичної науки наратив досліджувався у працях А. Данто [6], Ф. Анкерсміта [3], П. Мюнца [14], Й. Рюзена [18], Є. Топольського [21], Х. Уайта [23]. Звісно, між цими засновниками і апологетами наративного підходу в історичній науці існують певні розбіжності щодо тлумачення понять наративного тексту, характеру та способів історіописання, відношення історичної нарації до істини тощо. Попри це, наративна філософія історії – це цілісність за проблематикою, темами, методами, основними поняттями, тобто тими компонентами наукового знання, які, згідно з Т. Куном, відзначають дисциплінарну парадигму [13, 55].

Загалом же, як зазначає Л. Ваховський, наратив в контексті історіописання трактує смисл історичної події не як обумовлений об'єктивною закономірністю історичний процес, а як такий, що виникає в контексті розповіді про подію й іманентно пов'язаний з інтерпретацією. Тож, згідно з концепцією "наративної історії", історія – це не те, що було насправді в минулому, а те, що ми про це минуле розповідаємо – оповідь про минуле [4, 43].

На сьогодні наративний підхід уже міцно увійшов до методології української історико-педагогічної науки. Його постулюють не лише уже згаданий проф. Л. Ваховський, але й О. Адаменко [2], Є. Коваленко [10], Н. Сейко [19], О. Сухомлинська [20]. Остання, до слова, відзначила абсолютність наративності для усіх опублікованих наукових праць історичного характеру: "Значну роль в історико-педагогічному дослідженні має форма викладу – це наратив (тобто переказ), який завжди був притаманний усім історичним та історико-педагогічним працям, незалежно від поставленої проблеми" [20, 45]. Водночас Н.Сейко, також відзначаючи універсальність наративу, підкреслює його текстотворчі когеренційні функції. Наративний підхід, на її думку, дає змогу описувати історичні події "шляхом формування зв'язного контексту" [19, 208], тобто холічного поєднання в єдину сконструйовану дослідником цілісність проінтерпретованої ним серії історичних епізодів.

Мета статті – проаналізувати епістемологічні засади наративного підходу в історико-педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що виникнення "наративної філософії історії", поява теорії "історичного наративу", а відтак й проникнення наративного підходу (бачення створеного дослідником тесту як наративу – сконструйованої ним картини окресленої в часі і просторі минувшини) до історичної науки та історико-педагогічної наук було відгуком на кризу класичної епістемології з її есенційним ідеалом наукової раціональності.

Згідно з поглядами російського філософа В. Лекторського, класичній епістемології притаманні такі риси:

1. Критицизм – теорія пізнання сприймається як критика того, що вважається знанням в традиційному сенсі цього слова. Знання ж передбачає не тільки кореспондентну відповідність вислову і реальності, але й обґрунтованість, аргументованість першого.

2. Фундаменталізм і нормативність – теорія пізнання виступає не тільки критикою, але й засобом утвердження певного типу знання, засобом культурної легітимації. Класична епістемологія є, отже, способом обґрунтування, "узаконення" нової науки.

3. Суб'єктоцентризм – безсумнівним і беззаперечним базисом пізнання виступає суб'єкт.

4. Наукоцентризм – більшість теоретико-пізнавальних систем відштовхувалося від того, що саме наукове знання є вищим типом знання, а те, що говорить наука про світ (дійсність, людину і т.д.) – те й існує насправді [11].

В теорії пізнання історичної та історико-педагогічної наук ці характеристики втілилися у низку наукометричних засад (за В. Агафоновим): 1) знання вважається науковим, якщо підтверджується сукупністю твердо встановлених фактів; 2) функція історії як науки – формулювання універсальних законів, які б дозволили не лише пояснити минуле, але й визначити майбутнє (відзначимо від себе, що на історію педагогіки подібна "законотворча" місія здебільшого не покладалася, натомість історики педагогіки зобов'язані були у своїх працях ретранслювати "історичні закони" і їх прояви в педагогічному просторі минулого); 3) наукове знання розвивається кумулятивно і будь-яка нова концепція є продовженням попередніх [1, 61].

Наведені засадничі епістемологічні положення історичної та історико-педагогічної науки лягли в основу позитивістської методології з її мало не

сакралізацією історичного факту, причинно-наслідкових зв'язків, непохитною упевненістю в спроможності історика дослідити і відобразити в своїх працях історичну реальність "такою, якою вона була насправді" (Л. Ранке). Вважалося, що встановлена на основі історичних джерел сукупність історичних фактів при належному методологічному опрацюванні і каузальному поясненні обов'язково приведе до істини (в її класичному, кореспонденційному розумінні). І якщо поняття "історичний факт", під яким розумілася різного характеру інформація, що відповідає історичній реальності, не викликало значних застережень, то процедура наукового пояснення стимулювала значне занепокоєння позитивістів і прихильників та адептів класичної епістемології.

Зміст наукового пояснення досліджував К.Г. Гемпель, який, проаналізувавши його складові елементи, закликав очистити історію від метафізичних постулатів [5]. Згодом представники аналітичної філософії історії (аналітичної герменевтики) з позицій раціоналізму намагалися довести можливість об'єктивності та адекватності наукового пояснення в історичній наративістиці. Власне їх погляди, як зазначає В. Агафонов, був прикладом наративно-реалістичної позиції; тобто ними не ставилася під сумнів здатність історика повідомляти об'єктивну інформацію [1, 61].

Однак уже в рамках аналітичної філософії історії почало формуватися певне скептичне ставлення до класичної епістемології історичної науки. Стало зрозуміло, що будь-яке пізнання здійснюється в контексті певного знання, а відтак наукове пояснення, наративний опис несуть значне субєкивне, світоглядне, ідеологічне навантаження (значно більше, ніж у природничих науках). Зрештою навіть такий знаний прихильник аналітичної філософії історії як А. Данто відзначив, що історик неспроможний реконструювати-відтворити минуле. Праця історика – це своєрідна організація минулого. "…Історик *за самою суттю своєї* діяльності зобов'язаний прагнути не до відтворення, а до деякої організації минулого" [6, 109], – писав філософ.

Скепсис щодо можливості реконструкції історичної минувшини "такою, якою вона була насправді" призвів до появи конструктивістської теорії історичного наративу. Її виникнення припало на період так званого "лінгвістичного повороту в історичному пізнанні" (1960-ті рр.) у західній філософії історії, що детермінувало зміни епістемологічних орієнтирів. Відтепер об'єктом історичного пізнання усе частіше декларується не минула соціальна реальність, а текст, створений істориком.

На думку В. Агафонова, головними причинами "лінгвістичного повороту" стали: 1) інтерпретативний поворот, який свідчив про кризу есенційних стратегій в науковому дослідженні; 2) заперечення можливості наукового спостереження, котре було б вільним від наперед заданого концептуального каркасу; 3) утвердження ідеї самореференційності історичних текстів [1, 62]. У результаті почала формуватися наративна філософія історії, яка зосереджувала свою увагу на риториці створеного дослідником тексту. Ідея прямого доступу історика до реальності, до минувшини була відкинута, натомість висунуто тезу про інтерпретативну форму історичної дійсності в наукових наративах (т.зв. конструювання істориком "ефекту реальності" в тексті).

Застосування нових пізнавальних підходів сформувало у межах наративної філософії історії дві основні групи поглядів на епістемологічні здатності історичної (а відтак й історико-педагогічної) науки – радикальну і поміркована. У межах радикальних поглядів з'явилися крайні варіанти наративної філософії історії, де заперечено навіть сам феномен історичної реальності як об'єкт дослідження. Радикально налаштовані прихильники наративного підходу висувають здебільшого неприйнятні для поміркованих наративістів погляди: 1) зведення історичної реальності до рамок тексту; 2) відмова від ідеї об'єктивності історичного знання; 3) ліквідація різниці між історичним та літературним текстами, між історією і спекулятивними формами філософії історії; 4) заперечення власне історичної методології, а звідси і невизнання наукового статусу історії. Прикладом таких постулатів наративізму слугують праці Х. Уайта [23].

Прихильники поміркованого наративного дискурсу не відкидають існування дійсності та історичної реальності, бо це просто суперечить здоровому глузду. Більше того, вони наполягають на існуванні можливості у дослідника через фахову методологічну працю з джерелом (попри закладений у ньому інтерпретаційний зміст) "сконтактуватися" з історичною реальністю. Як наголошував Є. Топольський (який власне і використав метафору "контакту"), історичні джерела містять базові відомості, якій й забезпечують "контакт" з минулим, бо оповідають про конкретні факти. "Метафорично кажучи, – писав польський вчений, – джерела (а радше здобуті з них базові відомості) забезпечують історикові "контакт" з минулою

дійсністю – сукупністю хронологічно послідовних і структурно пов'язаних фактів. Цей контакт можна інтерпретувати лише як "точковий", що відбувається лише за допомогою базових відомостей, які оповідають безпосередньо про окремі факти. Описані ж на підставі базових відомостей факти можуть бути трактовані як такі, що репрезентують минулу дійсність, але нічого не говорять про її характер, окрім інформації про саме ці конкретні факти" [21, 377]. Тож характер цих фактів, їх роль, зв'язки, значення визначаються інтерпретаційними здібностями дослідника, який конструює минуле в своєму наративі.

Обидві групи наративістів, звісно ж, відкидають класичну (кореспонденційну) теорію істини, відповідно до якої істинним уважається той опис подій, який відповідає (кореспондується) реальності. Оскільки історик, на їхню думку, у своєму наративі нездатний (навіть при використанні тисяч джерел і тисяч історичних фактів) відтворити, реконструювати історичну дійсність, а лише конструювати її, то й класична концепція істини не спрацьовує в історичній науці. З цих же міркувань прихильники наративної філософії історії відкидають "дзеркальну" теорію мови (Б. Рассел, Л. Вітгенштайн), згідно з якою у мові наче у дзеркалі відображено дійсність.

Радикально налаштовані наративісти, обговорюючи категорію істини, або схиляються до прагматичної концепції, або взагалі відкидають можливість досягнення істини. Згідно з прагматичною теорією, істинним є твердження, яке відповідає інтересам суспільства (або соціальної групи) на певному історичному етапі його розвитку, має певну результативність та корисність для соціуму [17, 40]. Натомість відкидаючи критерій істинності в науці радикальні конструктивісти взагалі скочуються до агностицизму [1, 62], що виводить їх поза межі науки.

Поміркувані наративісти, визнаючи можливість "контакту" дослідника з минулою реальністю, більше схиляють до концепції "внутрішнього реалізму" Г. Патнема або подібних концепцій, в яких істинність тверджень і нарацій доводиться адекватно проведеним пізнавальним процесом (з використаням належних наукових методів), а також консенсусом в середині комунікаційної спільноти (у даному випадку спільноти професійних істориків чи істориків педагогіки). Такі уявлення пересувають поміркованих конструктивістів на позиції т.зв. конвенціоналістської теорії істини, яка вважає істинним твердження, що приймаються більшістю суспільства, або, якщо йдеться про наукову істину, більшістю науковців певної галузі знань. Це бачимо з таких міркувань Є. Топольського: "Історик не має доступу до минулої дійсності, але може увійти з нею в метафоричний (акогнітивний) контакт за допомогою базових відомостей. На цьому рівні він може контактувати із безпосередніми спостереженнями і на їх підставі конструювати історичну нарацію. Історична нарація може бути правдивою чи неправдивою, але не в сенсі кореспондування із минулою дійсністю, а лише в сенсі надання їй певного статусу на осі "правда – вигадка" комунікаційною спільнотою, тобто людьми, що поділяють ті самі конвенції та подібне світобачення (принаймні у найзагальніших рисах)" [21, 377 – 378].

Наративний конструктивізм поміркованого кшталту оперує ще й такою епістемологічною позицією як "конструктивний реалізм". На перший погляд може видатися, що навіть сам термін є оксюмороном, поєднанням непоєднуваного. Проте, як зауважує В. Лекторський, це не так. Бо ж у дійсності будь-яка конструкція передбачає наявність багатопрошаркової і багаторівневої реальності, в якій вона здійснюється, яку вона виявляє і намагається трансформувати. Відтак сконструйованість будь-чого зовсім не є свідченням його нереалістичності [12, 37].

На наше переконання, реальність і минула, і сучасна настільки багатоаспектна, мультирівнева, розмаїта, структурно еквілібрична, що жоден дослідник не зможе її охопити у жодному метанаративі. Він вихоплює з минулого велетенську сукупність окремих фактів, групує їх в єдиному наративному конструкті, подаючи лише часточку проінтерпретованої ним "реальності". Однак цю працю (за умови належного дотримання дослідницьких практик) аж ніяк не можна назвати антиреалістичним конструктивізмом. Подана у наративі "внутрішня реальність" однозначно може виявитися суголосною (поняття "відповідати" чи "невідповідати" історичній реальності тут просто недоречні) численним шарам, спектрам, сполукам минулої часовопросторової реальності. Усе залежить від того, під яким кутом зору перетинаються ці шари пізнавальною діяльністю вченого, а цих "кутів" насправді є незліченна кількість. Для опису епістемологічного каркасу конструктивного реалізму використаємо метафоричний образ: уявімо собі кімнату, простір якої заповнений газоподібною речовиною різної густини і щільності, що змішалися в цілковито невимірну суміш – це і є наша реальність (й історична теж). Людське ж пізнання, у т.ч. й фахового дослідника, схоже на промінь, який

перетинає цей простір у різних напрямах, часто ламано, нелінійно, рухаючись по непередбачуваній траєкторії (а вона часто й визначається "позаджерельними знаннями"). На цьому шляху наш промінь пізнання обов'язково натрапляє на факти, сполучення яких в когерентну цілісність відбувається завдяки інтелектуальній діяльності вченого. Таким чином формується специфічна форма реальності – наративна, конструктивістська. Її істинність, достовірність доводиться не категоріями "відповідності" чи "невідповідності" (як це робиться в класичній концепції істини), а дотриманням фахової, інструментальної методології та визнанням з боку колег-учених. Останні ж, як і автор, не можуть вирифікувати усю нарацію на предмет "відповідності-невідповідності", але можуть фахово оцінити дослідницьку методику автора, логіку міркувань, використані ним мовні конвенції та встановлені факти (власне факти верифікації здебільшого піддаються).

Спираючись на позицію конструктивного реалізму, наративний підхід, з одного боку, позбувається своїх слабких сторін у вигляді скептицизму, агностицизму, крайньої релятивності, десцієнтизації історії, з іншого – знаходить певну опору в можливостях досягнення "контакту" з історичною реальністю, збереженні і розвитку логіко-методологічних практик дослідницької роботи, а отже й збереженні за історією (та історією педагогіки) статусу науки.

З огляду на сказане вище, виокремимо засади наративного підходу (у його поміркованому варіанті) в історико-педагогічній науці.

По-перше, наративна форма притаманна усім без винятку історико-педагогічним працям. Вона детермінується текстотворчими, текстоконструювальними можливостями і здібностями автора й забезпечує певне умовнотемпоральне структурування опису досліджуваної проблеми. Відтак, на думку І. Троцук, сформований наратив має початок (загальну орієнтацію), середину (постановку проблеми, її оцінку й розв'язання) і кінець (повернення до теперішнього) [22, 65]. Загальна орієнтація, наголошує Л. Ваховський, задається науковообґрунтованими вихідними теоретико-методологічними позиціями – підставами для пояснення й інтерпретації, зрозумілими не тільки для автора, але й для наукового товариства. Проблематизація і розв'язання проблем передбачають збирання й опис історико-педагогічних фактів, поєднання їх у єдине ціле (тобто добір, виводовування, оцінка). Повернення до теперішнього є не що інше, як "виведення думки" з історико-педагогічного досвіду й проекція її на сучасну педагогічну теорію і практику [4, 45].

По-друге, історико-педагогічний наратив як результат дослідження ніколи не відбиває історичну реальність, оскільки його автор не здатен проникнути в минуле навіть за допомогою винятково повного використання усього масштабу історичних джерел із досліджуваної проблеми. Проте, історико-педагогічні (у т.ч. й педагогічно-історіографічні) джерела містять безпосередні відомості про факти минулого: імена, дати, події. Звісно, їх адекватність минулим реаліям потребує належної наукової верифікації. Але саме факти, вичленовані із безпосередніх відомостей історико-педагогічних джерел, дають змогу дослідникові встановити "контакт" з тією історичною реальністю, що є об'єктом історії педагогіки. Цей "контакт", одначе, не дає змоги дослідникові відобразити, відтворити у своєму наративі весь спектр досліджуваної проблеми. Відтак, ученому не залишається нічого іншого як, спираючись на свої позаджерельні знання – світогляд, цінності, побутові і фахові знання, – інтерпретувати здобуті факти, логічно осмислюючи їх конструювати наратив. При цьому конструювання здебільшого відбувається на засадах кількох принципів (або фундаментальних міфів): каузальності і детермінізму (встановлення причинно-наслідкових зв'язків), когерентності (взаємопов'язаності структурних сегментів наративу, текстуальних тропів тощо), холізму (цілісності представленої дослідником картини) та ін.

По-третє, конструювання наукового історико-педагогічного наративу повинно спиратися на сучасний арсенал логіко-методологічного інструментарію. Його авангардом є джерелознавча критика, яка акумулює кілька груп методів: загальнонаукові (аналіз, синтез, історичний, логічний, ретроспективний, хронологічний); загальноісторичні (історико-генетичний, історико-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний) та ін. Основними серед них є джерелознавчий аналіз і джерелознавчий синтез [9, 143 – 149], а також методологія герменевтики, яка, на думку Н. Дічек, допомагає "відтворити" глобальну сув'язь історії, сприяє розширенню та оновленню тлумачних оцінок суб'єктивних ідей вітчизняних діячів [7, 171]. Перелік методів можна продовжувати й надалі, а їх підбір визначається як загальнофілософським та конкретнонауковим рівнями засвоєної дослідником методології, фаховою підготовкою вченого, так і конкретними проблемами, що ним досліджуються. Зрештою, саме завдяки методам джерелознавчої та

наративно-інтерпретавтиної критики історико-педагогічний наратив зберігає, презентує і розвиває свою науковість.

По-четверте, історико-педагогічний наратив отримує статус наукового дослідження у процесі конференційної апробації, відкритого обговорення, наукової критики, рецензування, дисертаційного захисту та інших легітимаційних в науковому середовищі процедур. Завдяки їм відбувається досягнення консенсусу між дослідниками фахівцями з приводу методологічних позицій автора, джерельної та історіографічної бази, з'ясованих фактів і їх інтерпретації у наративі, загальних висновків, сучасної наукової та суспільної значущості і т.д. Консенсус дослідників (або їх частини) з приводу конкретного історико-педагогічного наративу вагомим (хоч і не завершальним) епістемним актом, що визначає прийнятність чи неприйнятність запропонованого знання у науковому світі.

Висновки. Отже, поява наративного підходу в історичній та історико-педагогічній науках була відгуком на кризу класичної епістемології з її есенційним ідеалом наукової раціональності. У межах наративної філософії історії сформувалися дві групи поглядів на епістемологічні здатності історичної (а відтак й історико-педагогічної) науки – радикальну і поміркована. Радикальні конструктивісти зводять історію до літературного тексту і заперечують ефективність і доцільність історичної методології. Прихильники поміркованого наративного дискурсу не відкидають існування історичної реальності і визнають можливість у дослідника через працю з джерелом "сконтактуватися" з минувшиною. Власне поміркований варіант наративного підходу слід, на нашу думку, покласти в основу історико-педагогічних досліджень, епістемологія яких спирається на такі засади: наративна форма притаманна усім історико-педагогічним працям; історико-педагогічний наратив не відбиває історичну реальність, а є авторським конструктом, побудованим на основі позаджерельного знання і з укрупленнями відомих та нововиявлених фактів; конструювання наукового наративу повинно спиратися на сучасний логіко-методологічний інструментарій; історико-педагогічний наратив отримує статус наукового дослідження у процесі досягнення консенсусу між дослідниками-фахівцями.

1. Агафонов В.В. Эпистемология нарративной философии истории / В.В. Агафонов // Вестник КРАУНЦ. Серия: "Гуманитарные науки". – 2010. – №2 (16). – С. 60 – 71.

2. Адаменко О. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки / Олена Адаменко // Рідна школа. – 2013. – № 1 – 2. – С. 8 – 14.

3. Анкерсмит Ф. Нарративная логика. Семантический анализ языка историков / Франк Анкерсмит / [Пер. с англ. О. Гавришиной, А. Олейникова; под науч. ред. Л. Макеевой]. – М.: Идея-Пресс, 2003. – 360 с.

4. Ваховський Л.Ц. Наратив у історико-педагогічному дослідженні: методологічний аналіз / Л.Ц. Ваховський // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 42 – 45.

5. Гемпель К. Г. Логика объяснения / Карл Густав Гемпель. – М.: Дом интеллектуальной книги, Русское феноменологическое общество, 1998. – 240 с.

6. Данто А. Аналитическая философия истории / Артур Данто / Под ред. Л.Б. Макеевой. – М.: Идея-прес, 2002. – 290 с.

7. Дічек Н.П. Герменевтика і діалогізм як засади оновлення методологічної бази історико-педагогіних досліджень / Н.П. Дічек // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта: РВВ РВНЗ КГУ, 2006. – Вип. 10. – Ч. 1. – С. 164 – 171.

8. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності / Леонід Зашкільняк. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 226 с.

9. Каракура Я. С. Історичне джерелознавство / Я.С. Каракура, І.Н. Войцехівська, Б.І. Корльов, С.Ф. Павленко, М.Г. Палєнко. – К.: Либідь, 2002. – 486 с.

10. Коваленко Є.І. Методологічна функція історії педагогіки у становленні майбутнього педагога / Є.І. Коваленко // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 4. – С. 27 – 34.

11. Лекторский В. Эпистемология: классическая и неклассическая / Владислав Лекторский. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.

12. Лекторский В.А. Реализм, антиреализм, конструктивизм и конструктивный реализм в современной эпистемологии и науке / В.А. Лекторский // Конструктивистский подход в эпистемологии и науках о человеке: сб. науч. ст. / отв. ред. В.А. Лекторскийю – М.: Канон+РООИ "Реабилитация", 2009. – С. 5 – 40.

13. Ліщук-Торчинська Т.П. Основні сенси нової епістемології філософії історії в межах наративного підходу / Т.П. Ліщук-Торчинська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – Вип. 27. – С. 54 – 59.

14. Мюнц П. Что же все-таки такое постмодернизм / П. Мюнц // На путях постмодернизма: Сб. обзоров и рефератов. – Мн.: Красико, 1995. – С. 109 – 116.

15. Новейший философский словарь / [Сост. и гл. н. ред. А.А. Грицанов] / 3-е изд., испр. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.

16. Починок І. Наратив і проблема науковості історичного пізнання (стаття перша) / Ірина Починок / Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Серія: Філософія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – Випуск 539 – 540. – С. 24 – 30.

17. Руденко О.В. Істини в епістемології та філософії науки / О.В. Руденко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – 2009. – С. 38 – 41.

18. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення /